

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Iva Karlíčková

**Kulturní dění v exilové časopisu Svědectví
v 70. a 80. letech 20. století**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Iva Karličková**

Vedoucí práce: **PhDr. Jana Čeňková, Ph.D.**

Datum obhajoby: **2013**

Bibliografický záznam

KARLÍČKOVÁ, Iva. *Kulturní dění v exilovém časopise Svědectví v 70. a 80. letech 20. století*. Praha, 2012. 49 s. Diplomová práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jana Čeňková, Ph.D.

Abstrakt

Bakalářská práce mapuje dění v oblasti literární kritiky v časopise Svědectví. Časopis Svědectví byl výrazným exilovým periodikem, do kterého přispívali exulanti, disidenti, spisovatelé, politici, vědci, publicisté, proto si po celá desetiletí zachoval vysokou úroveň. Vznikl 26. října 1956 v New Yorku, ale od roku 1961 vycházel v Paříži. Vedoucí osobností po celou dobu vydávání byl Pavel Tigrid, kterému je v této práci věnována kapitola. Je popsána struktura, rubriky a obsah časopisu, včetně osobností, které se na vydávání časopisu podílely nebo do něho přispívaly. Na základě komparativní analýzy je zkoumán přístup a úroveň literární kritiky v časopise Svědectví a jiných periodikách. Literární recenze jsou podrobně analyzovány na konkrétních dílech. (Jsou to Nesnesitelná lehkost bytí Milana Kundery, Asanace Václava Havla a ... a bude hůř Jana Pelce). Srovnávány byly v periodických Svědectví, Tvar, Tvorba, Host, Lidové noviny a Obrys. Cílem práce je porovnání recenzí v časopise Svědectví s kritikou v jiných periodikách.

Abstract

This paper charts the events in the field of literary criticism in the magazine Svědectví. This magazine was important exile journal where exile, dissidents, writers, politicians, scientists, publicists have contributed to, and that is why it maintained its high quality for decades. It was founded on the 26th of October 1956 in New York, but has been published in Paris since 1961. Pavel Tigrid was a leading figure in the magazine for the entirety of its publication, and piece of this paper focuses on him. Close insight can be found about the structure, sections and the content of the magazine including the contributors. A comparative analysis is used to research the approach and the standard of literary criticism in magazine Svědectví, and in other journals. Reviews examined in this paper are about these literary reces. (Milan Kundera's 'The Unbearable Lightness of Being', Vaclav Havel's 'Redevelopment' and Jan

Pelc's '... a bude hůř). These journals were used compare other reviews - Tvar, Tvorba, Host, Lidové noviny a Obrys. The goal of this paper is to compare of reviews in in the magazine Svědectví and in other journals.

Klíčová slova

časopis Svědectví, literární kritika, literární recenze, Pavel Tigrid, Nesnesitelná lehkost bytí, Asanace, ...a bude hůř, exilová periodika

Keywords

magazine Svědectví, literary criticism, critical review, Pavel tigrid, The Unbearable Lightness of Being, Redevelopment, ...a bude hur, exile periodicals

Rozsah práce: 63 084

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16. 12. 2012

Iva Karličková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své bakalářské práce paní doktorce Janě Čeňkové za vstřícný a trpělivý přístup a podnětné připomínky při vypracování této práce. Také bych chtěla poděkovat svým přátelům a především rodině za trpělivost a podporu.

Institut komunikačních studií a žurnalistiky UK FSV
Teze BAKALÁŘSKÉ diplomové práce

TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:

Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta:

Karličková Iva

Razítko podatelny:

Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta:

2009

E-mail diplomantky/diplomanta:

karlickova.iva@seznam.cz

Studijní obor/typ studia:

Žurnalistika/prezenční

Předpokládaný název práce v češtině:

Kulturní dění v exilovém časopise Svědectví v 70. a 80. letech 20. století

Předpokládaný název práce v angličtině:

Cultural events in exile magazine Svedectvi in 70's and 80's of the 20th century

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok – vzor: ZS 2012):

(diplomovou práci je možné odevzdat nejdříve po dvou semestrech od schválení tezí, tedy teze schválené v LS 2010/2011 umožňují obhajovat práci nejdříve v LS 2011/2012)

LS 2011/2012

Základní charakteristika tématu a předpokládaný cíl práce (max. 1000 znaků):

Časopis Svědectví je jedním z našich nejvýznamnějších exilových periodik. Poprvé vyšel 26. října 1956 v New Yorku, ale od roku 1961 vycházel v Paříži. Jeho zakladatelem a vůdčí osobností byl český novinář, spisovatel a politik Pavel Tigrid. Ve své práci se chci zaměřit na kulturní dění a jeho reflexi v časopise v souvislosti s historickým a společenským kontextem. Konkrétně chci zmapovat dobové recenze knih a filmů. Pokuším se porovnat recenze ve Svědectví a recenzemi v oficiálním tisku v ČSSR, pokud budou existovat, případně s recenzemi, které vyšly po revoluci.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

- 1. Úvod**
- 2. Časopis Svědectví**
 - vznik
 - významní autoři
 - situace po roce 1989
- 3. Kulturní rubriky**
 - recenze knih
 - jednotlivé ročníky
 - recenze filmů
 - jednotlivé ročníky
 - kultura v časopise
- 4. Zhodnocení práce a závěr**
- 5. Poznámkový aparát**
- 6. Použité prameny**
- 7. Přílohy**

Vymezení zpracovávaného materiálu (např. konkrétní titul periodika a období, za které bude analyzován):

Časopis Svědectví – ročníky 1970-1989, č. 38-88

Postup (technika) při zpracování materiálu:

Obsahová a kritická analýza

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a způsobu jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

FORMANOVÁ Lucie, GRUNTORÁD Jiří, PŘIBÁŇ Michal: Exilová periodika : katalog periodik českého a slovenského exilu a krajanských tisků vydávaných po roce 1945, Praha: Libri prohibiti, 1999

Jedná se o soupis více než 1000 periodik, která Češi vydávali v exilu po roce 1945. Největší pozornost autoři věnují periodikům, která vycházela v českém jazyce, a připomínají vývoj jednotlivých titulů a jejich nejvýznamnější přispěvatele.

PhDr. Petr Orság: Média československého exilu v čase „obnovení pořádku“; K některým aspektům vývoje exilových periodik po srpnu 1968

Text se zaměřuje na proměny exilové mediální scény a vznik nových exilových periodik jako jendoho z konkrétních projevů masové exilové vlny, která následovala po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu roku 1968.

PhDr. Petr Orság: Tři kultury v jedné. O roli československých exilových médií coby svorníku, který v letech 1948–1989 udržoval kontinuitu nezávislé kultury

Text se zaměřuje na roli Československých exilových médií jako symbolického svorníku, který zahrnul současně 3 existující kultury – oficiální, ilegální a exilovou. Exilová média, co by alternativní veřejná sféra, která přišla ke vzestupu díky komunistickému převratu v Československu roku 1948, se stala důležitou nezávislou základnou pro pozorování a kritickou reflexi tří verzí československé produkce.

KONČELÍK Jakub, VEČEŘA Pavel, ORSÁG Petr: Dějiny českých médií 20. století, Praha: Portál, 2010

Kniha přibližuje vývoj českých médií, především tisku, rozhlasu a televize, ale také proměny tiskových agentur, mediální legislativy, cenzurní praxe a novinářské profese v době, kdy byly české země součástí Československa (v letech 1918-1992).

KONČELÍK Jakub, HAGEN Lutz: Analýza obsahu mediálních sdělen, Praha: Karolinum, 2005

Jedná se o úvod do problematiky politické komunikace a obsahové analýzy masově mediovaných textů. První část publikace tvoří tři texty sociologů z univerzity v Erlagenu-Norimberku. Uvádějí čtenáře do problematiky vztahu médií a veřejné sféry, ukazují způsoby kvantitativního rozboru masově mediovaných sdělení a vyhodnocování zpravodajství. Druhá část knihy přináší výsledky projektu, který se zabýval zobrazováním tzv. vánoční krize v České televizi na přelomu let 2000 a 2001 ve zpravodajství Českého rozhlasu

KOTYK Petr: Pavel Tigríd - Mně se nestýskalo, Praha: Labyrint, 2010

Pavel Tigríd, český novinář, vydavatel exilového časopisu Svědectví a polistopadový politik v archivním rozhovoru s Petrem Kotykem z roku 1992. Vyprávění o životě, událostech a přátelích je protkáno zamyšlenými nad českými dějinami a osudnými křížovatkami českého národa ve dvacátém století a doplněno rozhovorem s manželkou Ivanou Tigrídovou, životopisem, bibliografií a obrazovou přílohou.

Diplomové práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

Vírová Petra: Výpověď o Svědectví; vedoucí práce PhDr. Jakub Končelík Ph.D., Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2008

Mgr. Martina Vojtková: Počátky Svědectví, čtvrtletníku Pavla Tigrida, a reakce komunistického režimu v ČSR na jeho existence; vedoucí práce doc. PhDr. Jiří Pernes, CSc., Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2007

Klára Staňková: Pavel Tigrid Život a činnost českého novináře; vedoucí práce PhDr. Petr Orság, Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, 2010

Datum / Podpis studenta/ky

9. 6. 2011

.....

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:

Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na UK FSV vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

PhDr. Jana Čeňková Ph.D.

.....

Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga

Datum / Podpis pedagožky/pedagoga

Obsah

ÚVOD	2
1. ČASOPIS SVĚDECTVÍ	4
1.1 HLAVNÍ OSOBNOST SVĚDECTVÍ: PAVEL TIGRID	4
1.2 POČÁTKY A STRUKTURA ČASOPISU	6
1.2.1 <i>Vznik a struktura časopisu</i>	6
1.2.2 <i>Redaktoři a osobnosti Svědectví</i>	9
1.3 SHRNUTÍ	11
2. LITERÁRNÍ KRITIKA	12
2.1 JE KRITIKA UMĚNÍM NEBO VĚDOU?	12
3. ANALÝZA LITERÁRNÍCH KRITIK V ČASOPISU SVĚDECTVÍ	15
3.1 RECENZE NESNESITELNÉ LEHKOSTI BYTÍ MILANA KUNDERY	16
3.1.1 <i>Recenze Heleny Koskové ve Svědectví</i>	16
3.1.2 <i>Polemiky Josefa Škvoreckého a Květoslava Chvatíka ke studii Milana Jungmanna</i>	18
3.2 RECENZE ASANACE VÁCLAVA HAVLA	21
3.2.1 <i>Asanace recenzenta Pavla Janouška ve Tvaru</i>	21
3.2.2 <i>Asanace recenzenta Martina Hyblera ve Svědectví</i>	22
3.3 RECENZE ... A BUDE HŮŘ JANA PELCE	23
3.3.1 <i>Názor Pavla Tigrida</i>	27
3.3.2 <i>Shrnutí</i>	28
ZÁVĚR	30
SUMMARY	32
POUŽITÁ LITERATURA	34
SEZNAM PŘÍLOH	37
PŘÍLOHY	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.

Úvod

Tématem této bakalářské práce je kulturní dění v časopise Svědectví v 70. a 80. letech 20. století. Došla jsem k názoru, že pro rozsah bakalářské práce je toto téma příliš široké, proto jsem jej zúžila na literární dění v časopise, konkrétně na literární recenze. Vynechala jsem kapitolu zabírající se filmovými recenzemi. Při hlubším zkoumání časopisu jsem zjistila, že Svědectví se jimi v podstatě nezabývalo.

Kulturní dění mělo v časopise velký prostor. Často mu byla věnována víc jak polovina jednotlivých čísel. Svědectví se zabývalo všemi třemi sférami kultury – oficiální, neoficiální a exilovou. Je třeba zmínit i knižní edici Svědectví, která v souvislosti s časopisem vznikla. Vydávána byla díla exilových i domácích autorů, a hojně i díla zahraniční v původních překladech.

V této práci je na základě komparativní, obsahové a kritické analýzy zkoumán přístup a úroveň literární kritiky v časopise Svědectví a jiných periodikách. Recenze a kritiky jsou zkoumány z hlediska teorie literární kritiky a také historického a politického kontextu, ve kterém vznikly. Literární recenze jsou analyzovány na konkrétních případech několik děl. (Nesnesitelná lehkost bytí Milana Kundery, Asanace Václava Havla a ...a bude hůř Jana Pelce). Při rozboru byla kromě Svědectví použita periodika Tvar, Tvorba, Host, Lidové noviny a Obrys.

V první kapitole se zabývám vznikem časopisu Svědectví, jeho strukturou, popisem jednotlivých rubrik. Jsou zde vyjmenováni členové redakční rady, redaktoři, spolupracovníci a přispěvatelé časopisu. Kapitola je věnována také vedoucí osobnosti celého časopisu a člověku, který jeho podobu ovlivňoval po celou dobu vydávání – Pavlu Tigridovi.

Druhá kapitola je věnována literární kritice, zejména studii literárního teoretika a vědce Václava Černého Co je kritika, co není a k čemu je na světě.

Ve třetí kapitole se dostáváme k samotné podstatě práce. Na třech konkrétních dílech zde sleduji úroveň recenzí v časopise Svědectví v porovnání s dalšími recenzemi v jiných periodikách. Recenzované knihy jsem vybírala podle několika faktorů. Jednak podle dostupnosti recenzí a kritik v různých periodikách. Proto jsem vybírala knihy známé a zároveň trochu kontroverzní, u kterých jsem si byla jistá, že bude k dispozici dostatek materiálu ke zkoumání.

Mým cílem je, aby si čtenář této práce udělal přehled o tom, jak vypadaly recenze knih ve Svědectví ve srovnání s recenzemi v jiných periodikách, dobových nebo porevolučních. Za zajímavé považuji srovnání recenzí napsaných hned po vydání díla a těch, které vznikly například k znovuvydání knihy o několik desítek let později. I na tom lze hodnotit, zda si recenze ve Svědectví uchovaly svou hodnotu i s odstupem času a jak zásadní vliv mělo politické prostředí a doba na podobu kritik a recenzí.

1. Časopis Svědectví

Časopis Svědectví s podtitulem Čtvrtletník pro politiku a kulturu byl jedním z našich nejvýznamnějších exilových periodik za dob komunistického režimu. Poprvé vyšel 28. října 1956 v New Yorku, od roku 1960 vycházel v Paříži a v letech 1990-1992 v Praze. Jeho zakladatelem byl spisovatel, publicista a později politik Pavel Tigríd, jehož osobnost je s časopisem úzce spjatá po celou dobu jeho existence.

1.1 Hlavní osobnost Svědectví: Pavel Tigríd

Zatímco v dějinách vystupují většinou buď lidé činu nebo pera, Tigríd byl obojím. Uměl nejen mluvit, ale dokázal se i prát – byl obávaným polemickým soupeřem už ve věku, kdy si většina ostatních se svými názory ještě musí stoupat na špičky, aby je někdo viděl. Vždycky bylo předem jisté, že kdyby bylo nejhůř, Tigríd nebude z těch, kdo budou jen mluvit. Koneckonců už to, jak se ho komunisté na dálku čtyřicet let báli, bylo úžasné – protože kolik bylo těch, kdo je dokázali podobně zaměstnat.¹

Pavel Kosatík

Pavel Tigríd, vlastním jménem Pavel Schönfeld, se narodil 27. října 1917 v Praze. Studoval práva na Univerzitě Karlově, ale v roce 1939 emigroval z Protektorátu Čechy a Morava do Londýna. V Londýně si zvolil pseudonym Tigríd a šest let zde pracoval pro BBC. „*V BBC jsem sloužil šest let jako voják na trvalé dovolené, prošel jsem „školou BBC, na kterou, přísahám, nezapomenu nikdy. Naučili nás opravdu to podstatné, jak se dělá novinářina a jak se nedělá, takže když se hledal šéf síleného podniku jménem Svobodná Evropa, byl jsem vlastně jediný, kdo měl tuto zkušenost.*“²

Po válce řídil s Ivo Ducháčkem za pomoci redakčního kruhu složeného z Bohdana Chudoby, Heleny Koželuhové a Jana Strakoše týdeník Obzory, později byl šéfredaktorem týdeníku Vývoj. Po válce kritizoval drastický odsun Němců a otevřeně se stavěl proti

¹ KOSATÍK, Pavel. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2010. 339 s. ISBN 978-80-204-2307-8. Str. 305

² TIGRID, Pavel; KOTYK, Petr. *Mně se nestýskalo*. Vyd. 1. Praha : Gutenberg, 2010. 157 s. ISBN 978-80-86349-41-1. Str. 19-20

komunistickému převratu, není tedy divu, že zatykač na něho byl vydán hned v prvních dnech únorového puče. V únoru 1948 pracoval na reportáži v britské okupační zóně v Německu, odkud se už nevrátil.³ „V Německu zformoval Pomocný výbor pro uprchlíky z Československa, později zakládal československou redakci rádia Svobodná Evropa a byl jejím evropským ředitelem v Mnichově až do roku 1952, kdy odešel do Spojených států. V zimě 1956 vydal první číslo časopisu Svědectví.“⁴ Vycházel až v dvacetitisícovém nákladu, z něhož se převážná část pašovala do Československa. V roce 1967 byl Tigrid v nepřítomnosti odsouzen k čtrnácti letům vězení.⁵

Po „Sametové“ revoluci v roce 1989 se vrací zpět do vlasti a kromě vydávání Svědectví se začíná věnovat politice. V letech 1990-1992 působí jako poradce prezidenta Václava Havla. V roce 1994 se na dva roky stává ministrem kultury.

„Osou Tigridovy činnosti je rozsáhlá politická publicistika a novinářská aktivita. Revue Svědectví, kterou vydával a redigoval, vtiskl gradualistickou koncepci, vycházející z přesvědčení, že národ s masarykovskými tradicemi je schopen postupného sebeosvobození a v důsledku nevyhnutelných proměn politického režimu i postupného vymanění z ideologického a mocenského područí. V souladu s tímto pojetím vytvořil z revue platformu liberální protikomunistické opozice, usiloval o dialog s těmi, kteří se v Československu pokoušeli systém revidovat, a později o všestrannou komunikaci s disidentskými kruhy.“⁶

Byl držitelem mnoha řádů a ocenění. Mimo jiné v roce 1995 obnovil tradici udílení Státní ceny za literaturu a překladatelské dílo. V roce 1992 mu byl ve Francii udělen Řád čestné legie, v roce 1995 v Praze Řád T. G. Masaryka, v roce 2000 nejvyšší německé vyznamenání Velký kříž s hvězdou Řádu Za zásluhy a téhož roku obdržel ještě Cenu Ferdinanda Peroutky.⁷

Napsal několik publikací, nejčastěji politologických prací, ve kterých se zabývá analýzou socialistického režimu. Ve studii Marx na Hradčanech posuzuje tzv. českou otázku a domácí politickou situaci z desetiletého odstupu po únoru 1948. Politická emigrace atomového věku je politicko-historický esej se žurnalistickými a reportážními prvky.

³ PĚKNÝ, Tomáš. Pavel Tigrid (1917-2003). In: *Holocaust.cz* [online]. 2011, 7.8.2011 [cit. 2012-11-05]. Dostupné z: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2003/10/tigrid

⁴ [online]. 2001 [cit. 2012-11-05]. Dostupné z: http://www.ceskapolitika.cz/osobnosti/pavel_tigrid.htm

⁵ LEDERER, Jiří. *Svědectví Pavla Tigrida, Sborník k 25. výročí založení časopisu Svědectví*. Mnichov: Opus Bonum, 1982. 173 s. Str. 80

⁶ Tamtéž

⁷ Tamtéž

Publikace Dnešek je váš, zítřek je náš mapuje dějiny středoevropských a východoevropských protikomunistických hnutí, s důrazem na polskou Solidaritu.⁸ Ovšem největší popularitu mu vynesla kniha Průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu. Poprvé vyšla v torontském vydavatelství Zdeny a Josefa Škvoreckých Sixty-Eight Publishers v roce 1988. Jedná se o populárně zpracování moderních československých dějin.

V roce 2003 se rozhodl k dobrovolnému odchodu a přestal brát léky. 31. srpna zemřel ve svém domě ve Francii.

1.2 Počátky a struktura časopisu

Komunismus je mrtvá nauka, odpovídající snad době svého vzniku, ale neschopná vývoje a přizpůsobení se měnícím se podmínkám. Kde se demagogie nahradí myšlením, tam komunismus nemá šanci. Boj s komunisty tedy vyhraje ten, komu se podaří probudit k myšlení aspoň tu jejich část, která je toho schopna. Výsledkem byl časopis Svědectví, vydávaný v Paříži a určený hlavně k šíření doma.⁹

Pavel Tigríd

1.2.1 Vznik a struktura časopisu

Časopis Svědectví vzniká 27. října 1956 v New Yorku. Hlavním důvodem založení časopisu je snaha o dialog s reformním křídlem komunistické strany.

„U zrodu Svědectví stály dvě základní myšlenky. První, že nechceme dělat emigrantský časopis, ale dělat časopis pro domov, ... Druhou myšlenkou bylo, abychom se pokusili o dialog s reformními komunisty. Vzpomínám si, jak jsme šli za naším bývalým velvyslancem u OSN, Jánem Papánkem, který nám dal tisíc dolarů. V tiskárně Sokola nám pak vytiskli první číslo včetně provolání o komunikaci s domovem. Horák a Luža byli sociální demokraté,

⁸ LEDERER, Jiří. *Svědectví Pavla Tigrída, Sborník k 25. výročí založení časopisu Svědectví*. Mnichov: Opus Bonum, 1982. 173 s. Str. 10

⁹ KOSATÍK, Pavel. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2010. 339 s. ISBN 978-80-204-2307-8. Str. 307

kterým se tato strategie zamlouvala spíše z nějakých poloideologických důvodů, kdežto já jsem cítil, že se tady vytváří skutečně přelomová situace, když už komunisté veřejně pochybují o svém díle,“ píše Tigríd ve své studii Marx na Hradčanech.¹⁰

Komunistická propaganda časopis kritizovala od prvního čísla. Sám Tigríd k tomu ve sborníku Jiřího Lederera Svědectví Pavla Tigrída říká: *„Doufal jsem, že i když domů pronikne jen pár desítek výtisků, kvalita obsahu, úroveň a zajímavost i aktuálnost otázek v nich diskutovaných se samy postarají o další rozšiřování publikace uvnitř země půjčováním a přepisováním...Tento předpoklad se ukázal v naprosto nečekané míře správným. Nemálo k tomu přispěla oficiální propaganda, která od prvního čísla věnovala časopisu velkou a soustavnou pozornost. Například hned po druhém čísle, nemýlím-li se, věnoval Ivan Skála půl strany velkého formátu Rudého práva "emigrantskému plátku" Svědectví...“.*¹¹

Komunistická vláda brala Svědectví jako skutečnou hrozbu, což dosvědčuje i soudní proces, ve kterém byl Tigríd v nepřítomnosti odsouzen ke čtrnácti rokům vězení za rozvracení republiky a špionáž. Ovšem Svědectví nebylo trnem v oku pouze československým komunistům. Vlnu nevole vyvolalo i u části exilové politické společnosti, která vyznávala přísný „antikomunismus“. *„Předáci bývalých demokratických stran setrvali – až na několik výjimek – na pozicích „neúprosných“ v přesvědčení, že komunismus a jeho moc nutno zlomit silou.“*¹²

Svědectví a redakce kolem Tigrída se snahou o dialog s reformními komunisty (tzv. gradualisté) odporovali jejím zásadám. *„Stoupenci gradualismu v československém exilu se vystavují nebezpečí nepochopení, a dokonce i denunciací. Gradualistický postup však nemá nic společného s „appeasementem“, s kompromisy se stalinskou nelidskostí, s regimentací ducha i lidí, tím méně se zradou základních idejí a principů, bez nichž není důstojného lidského života. Gradualismus je v podstatě pragmatický politický postup vycházející z poznání, že v dnešním světě mocenské zájmy zhusta převažují nad ideologickými, ba i mravními hledisky.“*¹³ Ve sborníku Svědectví Pavla Tigrída, který sestavil Jiří Lederer je uvedeno, že tento spor vedl jednoho ze spoluzakladatelů časopisu, Emila Ransdorfa,

¹⁰ TIGRID, Pavel. *Marx na Hradčanech*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2001. 187 s. ISBN 80-85947-76-5. Str 18

¹¹ LEDERER, Jiří. *Svědectví Pavla Tigrída*. Mnichov: Opus bonum, 1982. 173 s. Str. 5

¹² TIGRID, Pavel. *Marx na Hradčanech*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2001. 187 s. ISBN 80-85947-76-5. Str 81

¹³ Tamtéž

k rozhodnutí nevstoupit do redakční rady. Stejné obavy z nařčení ze „souputnictví“ vedly záhy k rezignaci i J. M. Kolára a později načas i J. Horáka.¹⁴

První číslo časopisu vyšlo nákladem 1000 kusů, přičemž do Československa se jich dostalo 150. Poslední předrevoluční číslo pak mělo náklad 21 tisíc kusů a do ČSR doputovalo 15 tisíc.¹⁵

Redakční úvodník prvního čísla má titulěk Výzva. První redakční radu tvořili Vilém Brzorád, Jiří Hořák, Josef Jonáš, Jiří Kárnet, Jan M. Kolár, Emil Kovtun, Radomír Luža a Mojmir Povolný. Avšak redakční rada byla spíše symbolickým orgánem, hlavní slovo měl od počátku vydávání časopisu šéfredaktor Pavel Tigríd. Prvním vydavatelem se stal Jiří Horák, ale v roce 1958 přebírá jeho post Radomír Luža a od čísla 21 není vydavatel jmenovitě uváděn (pouze vyd. Svědectví).

Pro Svědectví bylo typické, že se zde střetávaly různorodé názory. Byl to prostor pro vyjádření stanoviska bez ohledu na to, zda bylo totožné se stanoviskem redakce nebo stanoviskem Pavla Tigrída. Vysvětlení lze nalézt v knize Pavla Kosatíka *Čeští demokraté*, kde o Tigrídovi píše mimo jiné toto: „*V Londýně porozuměl, jakou úžasnou míru vnitřní svobody dává Britům jejich bezpředsudečné myšlení a kolik duševní energie získávají, když jí neplytvají například na klasickou českou závist. Naučil se týmové práci, ale třeba také umění nesouhlasit bez toho, aby člověk byl nutně agresivní nebo arogantní.*“¹⁶

Zpočátku v časopise převládala především politicko-historická témata, zaměřující se na společenský vývoj v Československu. Od první republiky, přes mnichovský diktát, protifašistický odboj, odsun německého etnika, únorový převrat, atd. Už od prvních čísel se začala profilovat struktura časopisu, která zůstala prakticky neměnná po celá desetiletí jeho vydávání.

Pravidelnou rubrikou, která většinu čísel otvírá, jsou *Poznámky k událostem*. Objevovaly se v ní reakce a komentáře jednotlivých členů redakce na aktuální dění zejména ve vnitrostátní a mezinárodní politice. Velká část těchto krátkých článků neměla udáno autora a vyjadřovala stanovisko redakce, respektive Pavla Tigrída, který je většinou psal. Následovaly rozsáhlejší a závažnější stati, články, případně rozhovory a záznamy diskusí.

¹⁴ LEDERER, Jiří. *Svědectví Pavla Tigrída*. Mnichov: Opus bonum, 1982. 173 s. Str. 11

¹⁵ Tamtéž, str. 5

¹⁶ KOSATÍK, Pavel. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2010. 339 s. ISBN 978-80-204-2307-8. Str. 307

Další rubrika *Tribuna Svědectví* dávala prostor ohlasům a názorům čtenářů. Postupně čím dál větší prostor získávala kultura a to především literatura, literární věda a kritika. Nejprve v rubrice *Literatura a umění*, od 60. let a období normalizace to dále byly rubriky *Bibliografie knih a článků o ČSSR a Nové knihy českých a slovenských autorů*.

Zvláště v již zmiňovaných šedesátých letech přebírala redakce i příspěvky z oficiálních literárních časopisů a úryvky z vydaných knih. (Ladislava Bublíka, Miroslava Holuba, Bohumila Hrabala, Milana Kundery, Věry Linhartové, Jiřího Šotoly, Josefa Škvoreckého, Josefa Topola, a jiných).

1.2.2 Redaktoři a osobnosti Svědectví

Během normalizace se na stránkách časopisu vedle exilových literátů uplatnili autoři domácího samizdatu. Literární díla, eseje a recenze publikovali zejména Alcantara (vl. Jm. Josef A. Winn), Ivan Binar, Egon Bondy, Antonín Brousek, Jan Čep, Vladimíra Čerepková, Václav Černý, Petr Demetz, Petr Den, Ivan Diviš, Luboš Dobrovský, Jaroslav Dresler, Jiří Gruša, Miloň Habr, Václav Havel, Vilém Hejl, Bohumil Hrabal, Karel Hvizďala, Josef Jedlička, Ivan Jelínek, Jaroslav Jíra, Ivan M. Jirous, Věra Jirousová, Milan Jungmann, Eva Kantůrková, J. Kárnet, Ivan Klíma, Helena Kosková, Jiří Kovtun, Petr Král (též pseud. René Sidkar, Tomáš Sýs a Vilém Turek), Ivan Kraus (pseud. Viktor Vadim) Milan Kundera, Josef Lederer, František Listopad, Antonín Měšťan (též pseud. Karel Klatovský), Karel Moudrý, Jiří Němec, Jan Patočka, Karel Pecka, Jan Pelc, Jan Procházka, Jaroslav Procházka, Sylvie Richterová, Minka Rybáková, Ivo Řezníček, Zdena Salivarová, Jan Skácel, Milan Šimečka, Josef Škvorecký, Jan Tumlíř, Milan Uhde, L. Vaculík, J. Vladislav, Jiří Voskovec aj.¹⁷

Časopis se snažil čtenářům zpřístupňovat i původní exilovou a samizdatovou literaturu. Původní beletrie je zastoupena fejetony (Eva Kantůrková, Ludvík Vaculík aj.), povídkami (Egon Bondy, Gertruda Goepfertová-Gruberová, Bohumil Hrabal, Ivan Klíma, Petr Kouba, Zdeněk Němeček, Ota Pavel, Karel Pecka, Iva Pekárková, Lenka Procházková, Sylvie Richterová, Josef Škvorecký, Nikolaj Terlecký, Vlastimil Třešňák, Jaroslav Vejvoda aj.) i úryvky z delších próz – mj. Ivan Binar (*Kytovna umění*), Egon Bondy (*Invalidní sourozenci*), Zuzana Brabcová (*Daleko od stromu*), Egon Hostovský (*Všeobecné spiknutí*),

¹⁷ FORMANOVÁ L., GRUNTORÁD J., PRIBÁŇ M. *Exilová periodika: Katalog periodik českého a slovenského exilu a krajských tisků vydávaných po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1999. 503 stran. ISBN 80-85996-24-3. Str. 74

Bohumil Hrabal (Příliš hlučná samota, Proluky), František Kautman (Mrtvé rameno), Jan Komárek, Milan Kundera (Život je jinde), Jan Novák, Jan Pelc (Děti ráje), Minka Rybáková, Pavel Řezníček, Zdena Salivarová, Ludvík Vaculík (Český snář), Jan Trefulka.

Reprezentativní je výběr z dramatické tvorby (např. Václav Havel: Audience, Largo desolato, Pavel Kohout: Marie zápasí s anděly) i poezie (Antonín Brousek, Vladimíra Čerepková, Ivan Diviš, Vratislav Effenberger, Josef Frajs, Jiří Gruša, Václav Hokův, Vladimír Holan, Ivana Hyblerová, Karel Hynek, Ivan Jelínek, Petr Kabeš, Jiří Kovtun, Petr Král, Josef Kostohryz, Jaroslav Kovanda, Oldřich Kryštofek, Josef Lederer, František Listopad, Oldřich Mikulášek, Milan Nápravník, Jaromír Nohavica, Jaroslav Seifert – Morový sloup, Jan Skácel, Karel Šiktanc – Český orloj, Jan Vladislav, Jan Zahradníček a další).¹⁸

Občas se objevovaly stati o výtvarném umění, jejichž autorem byl Jaroslav Jíra.

Svědectví přetiskovalo překlady prací zahraničních politologů, politiků, ekonomů a publicistů (Zbigniew Brzezinski, George F. Kennan, Leszek Kolakowski, Mihajlo Mihajlov, Adam Michnik, Walt W. Rostow, Jacques Rupnik, Véronique Souléová, John Strachey aj.).

Otiskovány byly i stati a eseje s tématy sociologickými, filozofickými a filozoficko-historickými (Václav Bělohradský, Ivan Dubský, Václav Havel, Erazim Kohák, Josef Kroutvor, Jiří Němec, Jan Patočka, Ivan Sviták, Milan Šimečka aj.). Z obav před perzekucí vycházely některé články domácích autorů anonymně nebo pod pseudonymy; mnoho (zvláště drobných) poznámek zůstávalo nepodepsaných.¹⁹

V rámci časopisu existovala v letech 1956-1972 knižní Edice Svědectví, v níž vyšlo 13 svazků, vedle politologických knih Pavla Tigrida mj. básně Františka Halase (Potopa, 1956), Borise Pasternaka a Josifa Brodského.²⁰

Je nutno zmínit, že spolupracovníci a redaktoři pracovali pro Svědectví dobrovolně a bez nároku na honorář.

Po roce 1989 Pavel Tigrid několikrát uvažoval, komu předá vedení časopisu, ale nenalezl nikoho vhodného. Dalším z důvodů zániku Svědectví byl fakt, že původní záměr vydávání svobodného exilového periodika pro domov ztratilo po sametové revoluci smysl.

¹⁸ FORMANOVÁ L., GRUNTORÁD J., PRIBÁŇ M. *Exilová periodika: Katalog periodik českého a slovenského exilu a krajaňských tisků vydávaných po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1999. 503 stran. ISBN 80-85996-24-3. Str. 73-74

¹⁹ Tamtéž

²⁰ Tamtéž

Poslední číslo vyšlo v Praze v roce 1992 jako číslo 93. Na jeho závěr bylo přidáno redakční sdělení v tomto znění: „*Toto je poslední číslo Svědectví, čtvrtletníku, který vycházel nejprve v New Yorku, pak v Paříži a nakonec v Praze nepřetržitě 37 let. Končí tak éra, trochu symbolicky, jednoho časopisu a jedné republiky, zvané ČSFR. Je to nesrovnatelné v dopadu na naši národní, státní a občanskou realitu, ale přece jen jistá spojitost tu je. Všechno má svůj čas - i tato revue. Přijdou jiné, jinak pojaté, jinak zacílené. Tento časopis podával skoro půl století svědectví o jedné éře. Ta skončila. Děkujeme spolupracovníkům i čtenářům za věrnou oddanost.*“²¹

1.3 Shrnutí

Časopis Svědectví patří jednoznačně k vrcholným československým počínům na poli periodik. Jeho redakcí prošlo mnoho intelektuálů, umělců, literárních vědců, spisovatelů, atd. Toto pestré složení lidí s různými světovými názory a životními zkušenostmi bylo příčinou pestrého obsahového zaměření časopisu, a proto tu nevznikal prostor pro myšlenkovou stagnaci a názorový stereotyp. To vše zaručovalo vysokou úroveň příspěvků a tím pádem popularitu, která tento exilový časopis provázela po celou dobu jeho vydávání. Domnívám se, že ukončit vydávání tohoto periodika v době, kdy národ opět došel svobody, bylo správné rozhodnutí. Svědectví skončilo svoji existenci na vrcholu jako důstojný pilíř svobody, kterým několik desítek let bylo.

²¹ Svědectví. 1992, roč. 25, č. 93, str. 161

2. Literární kritika

Spojení kritiky a vědy je unií, ve které nerozlučná jednota termínů platí vpravdě v jediném směru: není skutečného kritika, který by mohl nezahrnovat vědce; ale opačným směrem proud jednoty neprobíhá, vědec, jehož vědeckým oborem je umění, naprosto není ještě uměleckým kritikem.²²

Václav Černý

V této kapitole jsem čerpala z několika vědeckých esejů a statí, z nichž považuji za přínosnou práci českého literárního teoretika a vědce Václava Černého²³ nazvanou *Co je kritika, co není a k čemu je na světě*.

2.1 Je kritika uměním nebo vědou?

Podle Černého kritika nevytváří umění. Svůj postoj vysvětluje takto: „*Kritika uměním není. Především by asi těžce snášela vědomí, že je uměním, které se zachycuje a zažehuje na jiném umění, na cizí umělecké inspiraci: při takovém vědomí své uměleckosti prostředkované, odražené a cizopasné by kritika nemohla leč živořit, neboť není velkého umění bez přímého styku s životem.*“²⁴

Umění z kritiky nedělá ani její někdy lyrická povaha ani mnohdy umělecký výraz a důraz na estetiku, protože s těmito aspekty se setkáváme i u věd jako jsou historie či filosofie, kteréžto za umění rovněž nepokládáme.

Černý vyvrací i fakt, že by kritika byla pedagogikou. Nemá jí být ani pro autora kritizovaného ani pro čtenáře díla. Nemá vychovávat ani vodit čtenáře za ruku. Skutečnost, že tříbí jeho vkus, není cílem, pouze průvodním jevem. Nelze „*vydávat recepty, jak to zařídit, aby dílo bylo krásné, a co má někdo jiný podniknout, aby byl pravdivě sám sebou.*“²⁵

²² ČERNÝ, Václav. *Co je kritika, co není a k čemu je na světě*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1968. 81 s. Str. 59

²³ Václav Černý, narozený v roce 1905, vystudoval gymnázium v Náchodě a lyceum v Dijonu a v roce 1928 získal doktorát na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. Působil jako profesor na ženevské univerzitě a po návratu zpět do vlasti se stal v roce 1936 docentem románských literatur. Je autorem bezpočtu literárně-vědních esejů a statí a zakladatelem ceněného Kritického měsíčníku. Je jednou z nejvýznamnějších osobností v dějinách české literární teorie a podle autora knihy *Nástin dějin české literární kritiky* Aleše Hamana o něm lze plným právem hovořit jako následovníku, dědici a pokračovatele Šaldova odkazu.

²⁴ ČERNÝ, Václav. *Co je kritika, co není a k čemu je na světě*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1968. 81 s. Str. 54

²⁵ Tamtéž, str. 53

Představa kritika bojujícího proti tomu, aby si dané dílo nikdo nepřečetl, je pouze *pojmová pokřivenina*²⁶, která se u nás uchytila. Černý vtipně vystihuje pravý účel kritiky: „...je všečen náležitý a pravý účinek kritikovy práce splněn tehdy, když si všichni staří ctitelé paní Vlasty Horské čtou její knihy klidně dál, ale žádný se tím už nechlubí.“²⁷ Podobně se vyjadřuje i další literární vědec Northrop Frye, když ve své knize *Anatomie kritiky* píše: „*Nenajdeme kritika, jenž nikdy nezažil intenzivní a opravdovou radost z něčeho, co z kritického hlediska hodnotil velmi nízko.*“²⁸ Což není důkazem pokrytectví, jak by nás v první chvíli mohlo napadnout, ale profesionality.

Václav Černý považuje kritiku za vědeckou disciplínu. „*Že je kritika vědou, myslil a tvrdil jsem dlouho sám, a větší právem. Měl jsem za to, že tím bude do samé podstaty kritiky vštípena přímo automatická tendence k objektivní pravdě, že tím bude kritika vyzbrojena spolehlivými a kontrolovatelnými metodami, a že tak bude v kritice omezena jak možnost lehkomyšlného a neužitečného parádního geniálnictví, tak příležitost k jakémukoliv stranicko-ideologickému zneužití. Chtěl jsem mít kritický soud případem vědeckého zjištění: zjištění závazného, dokazatelného, a jež dokonce dokazováno být musí, ale pak ob stojí i proti tlachům krasoduchů, povrchním přibližnostem nedouků a lžím partajníků.*“²⁹ František Kautman k tématu kritiky jako vědecké disciplíny ve své knize *K typologii literární kritiky a literární vědy* píše: „*Interpretace uměleckého díla se zpravidla (pokud aspiruje na vědeckost) snaží předem vyloučit všechny náhodně subjektivně psychologické aspekty vnímání konkrétního textu,*“³⁰ ale zároveň připouští, že je nelze vyloučit zcela beze zbytku. Co víc – některé vědecké přístupy s emocionálním nárazem na vnímajícího přímo počítají jako s východiskem jeho poznání.³¹ Kautman ve své knize také cituje Emila Staigera, který tvrdí, že pokud chceme vyjádřit něco nového, co v textu není obsaženo samo o sobě, nezbyvá nám než vycházet z určitých vlastních dojmů, které je třeba se snažit objasnit a převést v exaktní pojmy.³²

Kritiku můžeme považovat za vědu, protože jsou podle Černého splněny dvě podmínky. Má svůj předmět zájmu a zároveň má i svou vědeckou metodu. Dalším důvodem

²⁶ ČERNÝ, Václav. *Co je kritika, co není a k čemu je na světě*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1968. 81 s. Str. 53

²⁷ Tamtéž

²⁸ FRYE, Northrop. *Anatomie kritiky*. Vyd. 1. Brno: Host, 2003. 440 s. ISBN 80-7294-078-3. Str. 47

²⁹ ČERNÝ, Václav. *Co je kritika, co není a k čemu je na světě*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1968. 81 s. Str. 55

³⁰ KAUTMAN, František. *K typologii literární kritiky a literární vědy*. Praha: PRIMUS, 1996. 189 s. ISBN 80-85625-35-0. Str. 6

³¹ Tamtéž

³² Tamtéž

je tvrzení, že kritik bez vědeckého školení neobstojí. K vynesení kritického soudu jsou nutné znalosti o vzniku a povaze díla, okolnosti umělcovy psychologie, inspirační pohnutky, původnost díla, podmínky jeho vzniku a růstu, které lze opatřit pouze vědecky.³³

Co je tedy cílem kritika? Tuto otázku zodpovídá Václav Černý takto: „*Kritik se ztotožní s tvořivým úmyslem básníka a domýšlí, dotváří a doceluje, co domyslel a docelil básník, a činí to v jeho stopách; snaží se zjistit, v čem se básník nemýlil anebo mýlil a třeba i lhal, a hodnotu básnickova díla měří a soudí obrazem téhož díla ideálně dovršeného.*“³⁴ Černý varuje, že pokud nedojde ke ztotožnění a vžití se do autora, nemůže dojít ke kritické spravedlnosti, protože poznání je podmínkou soudu. Kritik by měl prožívat umělcovu zkušenost, osvojit si pohyb a rytmus jeho tvořivého procesu, ponořit se do vnitřní logiky a zákonitosti umělcovy inspirace a záměrů. Zároveň upozorňuje, že každý kritik by měl nejprve zhodnotit, zda má význam se do analýzy pouštět, protože „*jestliže se kritik s inspirací a záměrem umělce sžít nedokáže a nemůže – například pro přílišnou rozdílnost jejich psychicko-mravního typu – je kritika mylná, zbytečná a marná. A je přímo směšná a škodlivá tam, kde kritik ztotožnění s umělcovým zanícením zásadně a předem odmítá, přináší si kritéria uměleckého soudu z vnějšku a měří vznět a úmysl umělcův hotovým metrem.*“³⁵

Prvním úkolem kritika je tedy ztotožnění s umělcem, druhým potom kritický soud – ten musí být objektivní, neboť „*subjektivita se soudu účastní jen proměnlivou mírou kritikova talentu, tj. jeho schopností umělecké dílo prožít, rozeznat jeho význam, pronést soud a formulovat důvody soudu.*“³⁶ Kritikovým cílem by mělo být v díle objevit myšlenky díla, ne své vlastní. K tomu Černý dodává, že kritik domýšlí a generalizuje umělecké dílo a jeho partikulární vztah ke skutečnosti na obecné pravidlo. Northrop Frye dělí hodnotové soudy na dva druhy – komparativní a pozitivní. Kritika vycházející z komparativních hodnot se posléze rozlišuje podle toho, zda umělecké dílo vnímá jako produkt nebo jako majetek. V prvním případě pak vzniká kritika biografická, která vztahuje dílo k osobě, která je jejím autorem. V druhém případě se jedná o tropickou kritiku, která se zaměřuje na současného čtenáře.³⁷

Václav Černý na závěr své eseje Co je kritika, co není a k čemu je na světě shrnuje úděl kritikův takto: „*Umělec a jeho dílo jsou tedy pro kritiku domyslitelnou hypotézou o podstatě skutečnosti, a kritik tuto hypotézu formuluje a posuzuje její nosnost. Prodlužuje a*

³³ ČERNÝ, Václav. *Co je kritika, co není a k čemu je na světě*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1968. 81 s. Str. 57

³⁴ Tamtéž, str. 60

³⁵ Tamtéž, str. 61

³⁶ Tamtéž, str. 63

³⁷ FRYE, Northrop. *Anatomie kritiky*. Vyd. 1. Brno: Host, 2003. 440 s. ISBN 80-7294-078-3. Str. 38

doceľuje vidění oka i názor umělcův viděním svého ducha, a tím, že je pevně vřotven v básnickově osobní a konkrétní intuici života, dotváří se z ní intelektuální intuice obecných významů, v ní zahrnutých.“³⁸

Na závěr kapitoly bych chtěla citovat zajímavou myšlenku, která se úplně netýká teorie kritiky, ale spíše přístupu čtenáře ke kritickým soudům a je hodna zamyšlení. Kautman obrazně řečeno zvedá varující ukazováček, když píše: „*Nepřehledná pyramida interpretací...v jistém smyslu ztěžuje přístup k němu [k uměleckému dílu – pozn. autorky]. Vědomě i podvědomě svádí ke kompilacím, k přejímání hotových soudů, k apriorní zaujatosti, která často předchází seznámení s vlastním textem. Několik generací v Rusku čte Puškina prismaticem Bělinského kritické interpretace, což se pokládá za velký klad a zároveň nesmrtelnou zásluhu Bělinského. Má to však jeden nepříjemný důsledek: stále ubývá těch, kteří dovedou číst Puškina jinak než Bělinskij.*“³⁹

Všichni autoři kritik a recenzí v časopise Svědectví nebyli profesionálními kritiky. Z toho vyplývá, že úroveň jejich prací se často lišila. V některých případech se setkáme s krátkou recenzí, která je v podstatě jen anotací. V kontrastu s tímto pak stojí kritiky, které bychom už mohli nazývat studiemi, jako například od Milana Jungmanna, týkající se Nesnesitelné lehkosti bytí.

3. Analýza literárních kritik v časopisu Svědectví

Literatura zastupovala ve Svědectví v podstatě celou kulturu. Byl jí dáván velkorýsý prostor. Kromě recenzí a kritik byla otiskována beletrie, poezie a původní překlady zahraničních autorů. K hlavním recenzentům patřili Jiří Kovtun, Helena Kosková, Martin Hybler, Jan Procházka, Karl von Wetzky, Sylvie Rychterová a Pavel Tigríd. S recenzemi Heleny Koskové a Martina Hyblera se seznámíme blíže v této kapitole.

Literární kritiku v časopise Svědectví v 70. a 80. letech budu analyzovat na několika konkrétních pracích redaktorů a kritiků. Jedná se o literární kritiky stěžejních literárních počinů tohoto období.

³⁸ ČERNÝ, Václav. *Co je kritika, co není a k čemu je na světě*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1968. 81 s. Str. 67

³⁹ KAUTMAN, František. *K typologii literární kritik a literární vědy*. Praha: PRIMUS, 1996. 189 s. ISBN 80-85625-35-0. Str. 8

3.1 Recenze Nesnesitelné lehkosti bytí Milana Kundery

Jen málokterý český román vyvolal v domácích nebo exilových periodikách silnou vlnu názorů, recenzí a polemik jako Kunderova Nesnesitelná lehkost bytí. Ještě dvacet let po jeho vzniku plnil recenzní stránky polistopadových novin a časopisů při příležitosti prvního vydání v Čechách. Nesnesitelná lehkost bytí rozdělila i jindy zpravidla jednotnou exilovou společnost na dva tábory. Dalo by se říci, že první uznával kritický hlas literárního kritika Milana Jungmanna, druhý se stavěl na stranu literárního teoretika Květoslava Chvatíka. Jejich protichůdná hodnocení Kunderova nejslavnějšího románu budu analyzovat podrobněji. Za československý normalizační tisk nejvíce hovoří recenze Jaroslava Čejky, otištěná v Tvorbě, který Kunderův román naprosto odsoudil.

3.1.1 Recenze Heleny Koskové ve Svědectví

První, kdo se ujal recenze Kunderova románu ve Svědectví, byla Helena Kosková, která hodnotí román jako velice obsahově i formálně složitou uměleckou strukturu, která klade na čtenáře velké nároky.⁴⁰ Francouzská kritika shledala román syntézou základních motivů Kunderových dosavadních děl a současně jeho uměleckým vrcholem. Roli v tom jistě hraje Kunderovo zhlédnutí se ve velkých francouzských mistrech jako je Rabelais nebo Diderot, u nichž obdivuje „...jejich vůli rozumět románu jako velké intelektuální syntéze, pro kterou člověk musí mobilizovat všechny svoje intelektuální síly a celý arzenál svých vědomostí.“⁴¹

Příběh románu vidí Kosková jen jako východisko autorových filozofických reflexí, ironických komentářů, výpravu za pravdou o životě, jejíž hledání zůstává otevřeným procesem.⁴² Milan Jungmann k tomu ve své studii Kunderovské paradoxy otištěné taktéž ve Svědectví, ovšem o dva roky později, dodává: „S velkou přesvědčivostí dochází k šokujícím závěrům, aniž cítíme v jeho logické konstrukci nějakou závažnou poruchu. Nejsou to v žádném případě bezduché vypravěčské traktáty, tzv. nedějové odbočky nesouvisící s vlastním příběhem, právě naopak, v nich dospívá příběh k svému osmyslení.“⁴³ Kundera nenechává

⁴⁰ KOSKOVÁ, Helena. Milan Kundera: Nesnesitelná lehkost bytí. *Svědectví*. 1984, roč. 18, č. 72, str. 826

⁴¹ Tamtéž

⁴² Tamtéž

⁴³ JUNGSMANN, Milan. Kunderovské paradoxy. *Svědectví*. 1986, roč 20, č. 77, str. 137

čtenáře předvídat a předpokládat podle zažitých románových schémat. „Každý příliš jednoznačný závěr je předem zpochybněn a zdiskreditován, rozpětí mezi úmysly, činy a jejich následky je maximální, vzájemné nedorozumění a náhoda je často hlavním motivem lidského jednání.“⁴⁴

Hlavní motiv a prapůvod všech dějových i ideových zvrátů a zápletek je založen na střetu dvou klíčových postav. Autorka recenze vidí v ústřední dvojici dva opačné protipóly – racionálně založený skeptik Tomáš a romanticky idealistická Tereza. Stejný konflikt nalézáme i u „vedlejšího“ románového páru – Tomášova alterega Sabiny a jejího milence Franze. Zatímco rozpor mezi Terezou a Tomášem tkví v jeho chronickém záletnictví a její neschopnosti oddělit lásku a sex, Sabinu s Franzem zase dělí prostředí, ve kterém vyrůstali a žili, a naprosto opačné vnímání hodnot z toho plynoucích. „Lidstvo vstupuje do historické fáze absolutní ošklivosti. Bavíme se typickým kunderovským paradoxem: postavy, dívající se, poučeny dějinami své vlasti, na historii jako na řetěz absurdních zvrátů, jsou jejím zásahům vystaveny i ve svém nejintimnějším osobním životě. Osobně motivovaná rozhodnutí dostávají nečekaně vážné společenské důsledky.“⁴⁵

Jejich osudy se odehrávají na pozadí 60. a 70. let, která Kundera z vlastní zkušenosti zná a umí přiblížit jejich atmosféru. Jako kompoziční postup zvolil Kundera metodu dvojí expozice, na kterou autor výslovně naráží při popisu Sabininy malířské techniky – v popředí je pochopitelná lež, v pozadí nepochopitelná pravda.⁴⁶ „Kompozice románu je ... zároveň jedním ze způsobů, jak zdůraznit antiiluzivnost příběhu, jenž je sám jen jedním z mýtů, jejichž interpretace není nikdy definitivní, a navozením tématu osudu a náhody, tíže a lehkosti lidského života. Nemáme možnost opakováním či zvolením jiné alternativy zvážit správnost a účinek svých činů, neseme však za ně morální odpovědnost.“⁴⁷

⁴⁴ KOSKOVÁ, Helena. Milan Kundera: Nesnesitelná lehkost bytí. *Svědectví*. 1984, roč. 18, č. 72, str. 826

⁴⁵ Tamtéž, str. 827

⁴⁶ Tamtéž

⁴⁷ Tamtéž

3.1.2 Polemiky Josefa Škvoreckého a Květoslava Chvatíka ke studii Milana Jungmanna

Dva roky po recenzi Heleny Koskové otiskuje Svědectví dvaceti osmi stránkovou studii Milana Jungmanna Kunderovské paradoxy. Tato stať vyvolá značný rozruch a následují texty Květoslava Chvatíka, Josefa Škvoreckého, Petra Krále a Ivo Bocka, kteří s Jungmannem polemizují. Květoslav Chvatík je také autorem doslovu k českému vydání knihy.

Ačkoliv je Jungmannův text v mnoha směrech k Nesnesitelné lehkosti bytí kritický, nesrovnáváme ho s recenzí Jaroslava Čejky v Tvorbě, jejíž kritické hodnocení vychází z ideologických marxistických postulátů. Literární kritik a teoretik Jiří Trávníček se mýlí, pokud píše: „V roce 1988 si v Tvorbě stačil ještě proti Kunderovi přisolit Jaroslav Čejka, nazvav román „kýčem třetí generace“ – autor v podstatě zopakoval výtky Jungmannovy o tom, že autor románu se chce zalíbit čtenáři a – rovněž ve shodě s Jungmannem – vytýkal Kunderovi jeho erotické scény a úvahy o defekaci. Podivné: disident píšící do samizdatu a kádr z nejvyšších špiček komunistického aparátu publikující v hlavním kulturněpolitickém týdeníku se – vůči Kunderovi – dokázali shodnout.“⁴⁸ Přitom Jungmann Čejkovu recenzi tvrdě odsuzuje a svou polemiku k ní zveřejňuje v Lidových novinách v roce 1988. Mimo jiné Čejku označuje za duchovního neumětela a o jeho článku píše: „Jenže tahle sekaná (myšlena recenze – pozn. autorky) páchne myšlenkovou bezmocností, a navíc je v argumentaci nestoudně licoměrná, překrucuje fakta, zamlčuje nepříjemné pravdy a tvrdí evidentní nesmysly.“⁴⁹

V první části svého kritického textu rozebírá Jungmann nejprve obecně literární osobnost Milana Kundera a jeho starší díla, druhou pak věnuje Nesnesitelné lehkosti bytí. První paradox vidí v Kunderově vyjádření, že si literát libuje ve francouzské emigraci, protože zde se konečně osvobodil od politiky a jejího všudypřítomného tlaku. Přesto jsou obě jeho knihy, které ve Francii napsal (Kniha smíchu a zapomnění a Nesnesitelná lehkost bytí) protknuty politikou skrz naskrz.⁵⁰ Na toto tvrzení však kontruje Josef Škvorecký tím, že Jungmann Kunderu špatně pochopil: „Osvobození se od politiky ...je zřejmě míněno neliterárně: na Západě prostě není člověk politicky ostře sledován jako doma, a to je pocit nádherný, v němž si libuje každý, já taky. To samozřejmě neznamená, že by se proto člověk na

⁴⁸ TRÁVNÍČEK, Jiří. Jednadvacet let poté: druhé čtení. *Host*. 2007, č. 1, str. 8

⁴⁹ JUNGSMANN, Milan. Drzé čelo lepší než poplušní dvůr. *Lidové noviny*. 1988, č. 3, str. 16

⁵⁰ JUNGSMANN, Milan. Kunderovské paradoxy. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 77, str. 135-136

politiku vykašlal, je-li politického založení. Naopak: teprve na Západě (anebo doma pro samizdat) může člověk psát o politice svobodně, tedy smysluplně.“⁵¹

Kriticky se Škvorecký k Jungmannovi staví i za tvrzení, že „prozaikova (míněn Kundera – pozn. autorky) fantazie rodí nikoli postavy z masa a krve, jak po tom touží klasický (a socialistický) realista, nýbrž postavy jako funkce problému či rozvíjeného tématu, a to na pokyn nápadu, který vyvolá slovo-kategorie nebo nějaká základní situace.“⁵² Tento závěr pobouřil i Květoslava Chvatíka. Ten považuje tuto část Jungmannovy kritiky za nejzávažnější pochybení. Vytýká mu nerespektování faktu, že Kundera není ani klasický ani socialistický realista ani autor psychologického realistického románu 19. století, nýbrž romanopisec moderní a plně současný. A k tématu dodává: „První požadavek skutečné kritiky, respektovat intenci textu, autorský umělecký záměr, přesahuje zřejmě hranice Jungmannovy normativní kritické metody.“⁵³

Škvorecký zase shledává největším omylem Jungmannovy práce pasáž, ve které se uchyluje k výtce, že Kundera vychází vstříc módní vlně západní prózy a snaží se zavděčit čtenáři za každou cenu. Má na mysli například scény skupinové soulože nebo konkrétně v Nesnesitelné lehkosti bytí fascinaci hlavního hrdiny ženským řitním otvorem. Argument, že jiní autoři vulgaritu nepotřebují a že to „jde i jinak“, Škvorecký neuznává a považuje jej za „klasický hejbl socrealismu“, jenž rovněž ignoroval dobu i autorskou individualitu a vnucoval všem uniformitu té neslavné universální metody.⁵⁴ „Současní popisovači aktu jej popisují bez jakýchkoliv duševních konotací. Do téhle situace přišel Kundera a představu o sexu jako víceméně hygienické funkci a „funu“ zkomplikoval: u něho je sex vždycky v blízkosti problémů jiných a obvykle zajímavějších. Sex má u Kundery prostě filosofickou dimenzi... Funkce filosofického bonmotu v literatuře, je velmi často možná především provokace: něco, co má čtenáře přimět ne nutně k souhlasu, ale k zamyšlení. Jeden americký novinář napsal: Spisovatel musí občas zajít příliš daleko, aby ostatní došli dost daleko.“⁵⁵

Ani Chvatíkovi nepřipadá Jungmannovo vyjádření v této pasáži správné. Vyčítá mu, že z Kundery dělá spisovatele téměř pro prostáčky a že zaměňuje jeho epický talent s onou

⁵¹ ŠKVORECKÝ, Josef. Několik poznámek ke „Kunderovským paradoxům“ Milana Jungmanna. *Svědectví*. 1986, roč. 22, č. 79, str. 620

⁵² JUNGSMANN, Milan. Kunderovské paradoxy. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 77, str. 136-137

⁵³ CHVATÍK, Květoslav. Hranice literárně-kritického psychologismu a normativismu. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 79, str. 616

⁵⁴ ŠKVORECKÝ, Josef. Několik poznámek ke „Kunderovským paradoxům“ Milana Jungmanna. *Svědectví*. 1986, roč. 22, č. 79, str. 622

⁵⁵ Tamtéž

touhou zalíbit se čtenáři, a především, že tyto své soudy nikterak nedokládá. Ptá se: „*Odkud ví Milan Jungmann, že Kundera píše své romány za účelem úspěchu za každou cenu? Pokud toto obvinění kritik ničím nedokládá (a to Jungmann nečiní), je to naprosto nepřijatelný metodologický zkrat, typický pro literárně-kritický psychologismus... Pro kritika je rozhodující a metodologicky dostupná především daná struktura textu a ta má u Milana Kundery všechny znaky náročného epického díla, organicky prostoupeného filosofickou reflexí.*“⁵⁶

Jediný kritický bod, který Škvorecký a Chvatík Jungmannovi nevymlouvají je, že hlavní hrdina je v románu odvolán z pozice špičkového chirurga a není mu nadále dovoleno vykonávat lékařskou praxi. Oba se shodují, že to by se v socialistickém Československu kvůli nedostatku lékařů přihodit nemohlo. Ovšem Chvatík konstatuje, že je právem každého romanopisce vytvořit si románovou realitu dle svého vlastního mínění, zvláště pokud slouží jen jako kulisa pro hlavní motiv. Škvorecký také uznává, že v tomto případě se jedná o faktografickou chybu, ale obhajuje Kunderu argumentem, že žádný ze slavných romanopisců nevykreslil svou vlast tak, jak si jeho krajané představovali, a že všem byla vytýkána nereálnost jejich vizí. Jako příklad uvádí Joycův portrét rodného Dublinu nebo Ibsenovo zkarikování Norska.

Je možné souhlasit s Milanem Jungmannem, že Kundera pochybil, když Tomášovo období, kdy je nucen pracovat jako umývač oken, popisuje jako dva roky prázdnin, ve kterých si hlavní hrdina pouze užívá volnosti. Je pravděpodobné, že mnoho Čechů, kteří za komunistického režimu sdíleli nedobrovolně Tomášův osud, takové vyobrazení urazí, protože pro většinu z nich to byla nejtěžší životní období. Také lidé ze západních zemí, kteří nemají o tehdejších reáliích dostatečný přehled, mohou tuto zkušenost z knihy zobecnit, a tak chápat úděl tehdejších disidentů příliš zlehčeně. Co se týče Kunderova filosofování nebo zobrazování sexuálních scén přikláním se k názoru Škvoreckého a Chvatíka. Jsem však přesvědčena, že všechny tyto kritiky a analýzy splnily svůj účel, jelikož při jejich studii jsem se propracovala daleko hlouběji k významu románu než pouze při jeho četbě, což byl jistě záměr jejich autorů.

⁵⁶ CHVATÍK, Květoslav. Hranice literárně-kritického psychologismu a normativismu. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 79, str. 615-616

3.2 Recenze Asanace Václava Havla

Václav Havel napsal divadelní hru *Asanace* v roce 1987, tedy v období, které mělo za sebou megalomanský rozpuk normalizačního budování ohromných sídlišť v 70. a 80. letech, která hyzdila vzhled některých historických měst. I přes jistou ekologickou agitaci a kritiku nahrazení historických budov panelovými domy, jde spíše o metaforické pozadí hry. Hlavním tématem je zde opět člověk a jeho charakter ve střetu se společností.

Recenzi této hry napsal v roce 1989 Martin Hybler⁵⁷. Jeho práci srovnám s recenzí Pavla Janouška otištěnou v literárním (tehdy ještě) týdeníku *Tvar* č. 30 z roku 1990.⁵⁸

3.2.1 Asanace recenzenta Pavla Janouška ve *Tvaru*

Janoušek vnímá motiv přestavby podhradí na panelové sídliště pouze jako pozadí hry, což dokládá tvrzením: „*Více než neopakovatelná lidská individua Havla zajímají obecné společenské procesy, což jej vede k tomu, aby svou literární a dramatickou výpověď nechápal jako obraz jedné z mnoha tváří života, nýbrž jako modelové vyjádření podstaty skrývající se pod povrchem jevů.*“⁵⁹ Podotýká, že Havel hru psal deduktivním postupem, kdy měl předem hotový názor, na který vytvořil divadelní hru.

Hry napsané tímto způsobem musejí podle Janouška splňovat dva požadavky. Za prvé obecnou, mimoliterární pravdivost modelu, s čímž Havel nikdy neměl problém, naopak v tomto směru vynikal. Prostředí hry i postavy divák zná a najde si k nim snadno paralely ze svého okolí. Za druhé musí být něčím více než pouhým vyjádřením autorova názoru – musí být osobitá a esteticky neopakovatelná. A v tomto ohledu Havel podle Janouška selhává. Postavy jsou jen výplní hry, pouze nutností, která musí být přítomna, aby se z politické myšlenky stala dramatická výpověď. Tento fakt dokládá argumentem, že autorův názor je příliš vyhraněný, od začátku patrný a celá hra tak příliš čitelná. Tím názorem je, že „*...komunistický projekt nové, spravedlivé společnosti ztroskotal jako systém. Asanace je dramatickou metaforou faktu, že socialismus již dostatečně prokázal svou nepřirozenost, násilnost a životaneschopnost, a není tudíž možné jej vylepšit pomocí dílčích úprav.*“⁶⁰ Zde je

⁵⁷ HYBLER, Martin. Václav Havel: *Asanace*. Svědectví. 1989, roč. 22, č. 86, str. 457

⁵⁸ JANOUŠEK, Pavel. Model snad až příliš pregnantní. *Tvar*. 27. 9. 1990, č. 30, str. 14

⁵⁹ Tamtéž

⁶⁰ Tamtéž

patrný fakt, že recenze vznikla v již porevolučním období, v předchozí době by tento názor nemohl být tak otevřený. Podle Janouška Havel nekritizuje však pouze režim, ale především lidi, kteří v něm žijí a nic nedělají, kteří mu slouží, aniž by ho chápali, a především ty, kteří ho dobře chápou a přesto mu slouží. „*Ze všech Havlových her se Asanace nejvíce blíží k tradiční psychologizující dramatice, byť tento psychologismus je odlehčen tím, že autor využívá i možnosti vypůjčit si postavu, parafrázovat určité, diváky zažité literární schéma.*“⁶¹

Janoušek rozlišuje Havlovu tvorbu 60. let, ve které nepoučuje, jak žít či nežít, je otevřen různým výkladům světa, a kde je na divákovi, jak se vypořádá s divadelní realitou, před kterou je postaven. A Havlovu tvorbu současnou, u které je patrný jasný rozdíl mezi dobrem a zlem a tyto dva kontrasty jsou postaveny proti sobě. Narážíme zde na kladné a záporné postavy v konfliktu a autor už předem dává za pravdu jedné straně. Neptá se po vnitřní mnohazměrnosti činů, ale vynáší soud.

Ještě než Janoušek vyjádří svůj názor, překládá čtenáři několik možností, jak na Havlův text nahlížet. Jak by mělo být u kvalitní recenze zvykem, svou volbu dokládá věcnými argumenty.

Janoušek jako důkaz svého tvrzení cituje jednu z Havlových postav: „*Jsi jako nějaká veskrze předvídatelná postava z nějaké ve skrze předvídatelné hry!*“⁶² Dokládá tím, že autor si byl jistého rizika předvídatelnosti vědom a snažil se je překonat (podle Janouška neúspěšně), avšak pro mě je naopak daný citát důkazem, že předvídatelnost postav a celé hry není výsledek Havlova neumu, nýbrž záměr. Domnívám se, že se po vzoru slavných autorů absurdních dramát Eugena Ionesca a Samuela Becketta divákovi přímo naznačuje, ať se nesoustředí na dějovou linku, že podstatou je myšlenka ne děj.

3.2.2 Asanace recenzenta Martina Hyblera ve Svědectví

Zatímco Pavel Janoušek ve Tvaru bere hru jako politický text a Havla vnímá už spíše jako politika než jako dramatika, pozastavuje se Martin Hybler ve Svědectví hned zpočátku své recenze nad tím, zda je možné hodnotit divadelní hru pouze jako text. Janoušek toto dilema vůbec neřeší.

⁶¹JANOUSĚK, Pavel. Model snad až příliš pregnantní. *Tvar*. 27. 9. 1990, č. 30, str. 14

⁶²Tamtéž

Hybler stejně jako Janoušek vidí posun v Havlově tvorbě. Takže *Asanace* by se z tohoto hlediska dala považovat za autorovo průlomové dílo, protože v jeho tvorbě začíná novou éru. A stejně tak pozoruje zploštění dramatu, rozmělnění humoru a vytrácení Havlovy intelektuální pronikavosti. Také si všímá předvídatelnosti a průhlednosti hry, která je dle jeho slov „ideologicky předem zrežirovaná“.

Hybler vytýká Havlovi absenci „ochromující přesnosti zásahu do černého“, která byla patrná v předchozích dramatech.

Ve *Svědectví* se autor recenze soustředí více na děj, jeho popis zabírá značnou část článku. Vzhledem k tomu, že děj v tomto případě slouží jen jako pozadí hlavní myšlenky, není takový postup právě vhodný.

Při charakterizaci postavy mi některé Hyblerovy pasáže připadaly až úsměvné, protože bych je přisoudila spíše studentu nižšího gymnázia než autoru recenze v jednom z nejprestižnějších kulturních exilových periodik. Zde je příklad: „...a *Kuzma Plechanov, nostalgický muzikant, který vše ví a nepouští z rukou své housle.*“⁶³ Z tohoto popisu nemůžeme nikdy pochopit zásadní roli, kterou Kuzma ve hře má.

Na závěr recenze se její autor pokouší celé drama vidět jako alegorii na božský Olymp, což je však zcela scestné. Havlův záměr je v tomto případě recenzentem téměř nepochopen. Patrně se při jejím psaní řídil tím, co sám v závěru podotýká: „*Havlovy hry vesměs provokují, důležitější je mnohdy to, co si o nich divák/čtenář vymyslí, probudí, než co říkají ony samy.*“⁶⁴

3.3 Recenze ...a bude hůř Jana Pelce

Bouře názorů, kterou vyvolala prvotina ...a bude hůř českého exulanta žijícího v Paříži Jana Pelce, se v české literatuře vidí málokdy. Z děl, která vznikla v exilu, je obdobou polemika provázející již zmíněnou *Nesnesitelnou lehkost bytí*. Otevřelo ji uveřejnění úryvku ve *Svědectví*, nedlouze po něm následovala recenze Dany Hutkové.⁶⁵

⁶³ HYBLER, Martin. Václav Havel: *Asanace*. *Svědectví*. 1989, roč. 22, č. 86, str. 457

⁶⁴ Tamtéž, str. 458

⁶⁵ *Svědectví*. 1986, roč 20, č. 78, str. 406-410

Autorka již v první větě své recenze odvážně klasifikuje Pelcovu kontroverzní prvotinu jako román o lásce, násilí a smrti. ...a bude hůř je podle ní obžaloba systému, který je neustále v pohotovosti trestat všechny, kteří se nechtějí nebo nemohou podílet na jeho bezřádovosti živené pokrytectvím a strachem.⁶⁶

Zatímco Milan Jungmann v recenzi v časopise *Obrys* z roku 1985 soudí, že vrstva lidí, o které román vypráví, by měla problémy v každém režimu, a že „vydávat alkoholismus, flákačství, fetování, pokles do zvířecké sexuality za důsledek režimní bezvýchodnosti a zároveň za protest proti ní je prostě pokrytectví“, a dále cituje George Santayana, který o podobných jevech napsal „jedná se o duchovní rumiště, na němž se zachycuje plevel cyničnosti, pyšníci se tím, že je oloupen o ideál.“⁶⁷ Naproti tomu Josef Alan ve své recenzi v časopise *Tvar* k románu přistupuje s otevřenou myslí a vidí jej jako spontánní – cynickou i sebetřýznivou – zpověď, která vznikla z přetlaku individuální zkušenosti. „Pelc nic neskrývá, neobaluje do konvenční formy, jeho výpověď o životě je stejně syrová, jako syrový je tento život, jeho projev je stejně násilnický jako svět, o kterém vypovídá.“⁶⁸ Je otázkou, jak velký vliv na podobu recenze měl fakt, že Alan jí psal v již porevolučním období v roce 1991, zatímco Jungmann o šest let dříve.

Hutková, stejně jako další recenzenti Pelcovy knihy, oceňuje její přínos především jako dokument ze života lidí na okraji společnosti, kteří nemají jinak šanci o sobě jakékoliv literární svědectví podat. „Obzvlášť v moderním socialismu s jeho ideologickou a morální cenzurou se na toto téma rozprostírá dobře strážené mrtvolné mlčení.“⁶⁹

Recenzentka si dále všímá velkovyprávěcí formy, kterou spisovatel zvolil, a která se v české literatuře objevuje zřídkakdy. „Autor nemá potřebu se zamýšlet nad příčinami společenských jevů, situací a stavů, reflexe probíhají dějově, téměř dramaturgicky. S Pelcovými postavami se neseznamujeme nahlédáním do jejich nitř, citových hnutí nebo myšlenkových pochodů. Během četby s nimi žijeme.“⁷⁰ Společenský záběr románu dosahuje překvapivě velké šíře. Prostřednictvím hlavní postavy Olina objevujeme prostředí a atmosféru zařízení, o kterých čtenář sice tuší, ale nemá s nimi vlastní zkušenost. „Přímo k zalknutí je atmosféra chomutovské nemocnice – dezorganizace, nečistota, nezodpovědné a životu nebezpečné zacházení personálu s pacienty. Dále odvody, dočasná černá práce, dětský

⁶⁶ HUTKOVÁ, Dana. Jan Pelc: ...a bude hůř. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 78, str. 407

⁶⁷ JUNGSMANN, Milan. Bída romantického vzdoru. *Obrys*. 1985, č. 4, str. 16

⁶⁸ ALAN, Josef, „Počkám, až naskočí červená, a spokojeně přecházím“. *Tvar*. 1991, roč. 2, č. 6, str. 1

⁶⁹ HUTKOVÁ, Dana. Jan Pelc: ...a bude hůř. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 78, str. 406

⁷⁰ Tamtéž

domov, městské podsvětí, skoronepovolené bigbítové koncerty, vánoce s půlnoční mší z rozkazu Národního výboru ve čtyři odpoledne – je toho příliš na vyjmenování.“⁷¹

V části nazvané Děti cest popisuje Pelc zkušenosti emigrace. Charakterizuje zajímavě Čechy očima Jugoslávců, Poláků, Slováků, cikánů, atd. Slabá místa jsou podle Hutkové v částech, kde se Pelc pokouší o pasivní prezentaci nebo o psychologickou charakteristiku, což se mu nedaří. Jeho mistrovství tkví v představování postav v akci. Hutková se dále pozastavuje nad nápadnou absencí výtvarného vidění. Například vzhled postav a prostředí se čtenář dozvídá buď z děje nebo vůbec. *„Pelc nás neprovází svým románem jako průvodce středověkým hradem, neukazuje nám, kde jsou dveře, kde visí kukačky...Pelc nás nutí především poslouchat. Nejedná tak z nedostatku fantazie. Jako reálná vychází při hlubším zamyšlení jiná úvaha: že totiž to, co by se eventuálně mohla zdát jako mladá nezkušenost je Pelcův tvůrčí záměr.*“⁷² Recenzentka si všímá inteligentního literárního triku, který spisovatel použil, a tím hájí svou hypotézu o jeho tvůrčím záměru. Totiž Pelc na několika místech románu zaměňuje vyprávěcí formu v první osobě jednotného čísla na vyprávěcí formu ve třetí osobě jednotného čísla, čímž dosahuje podivuhodného efektu, estetického i praktického. Zbavuje se tím nevyhnutelného popisu Olinova seberefletování a z pozice pozorovatele vypráví příběh dál. *„Zároveň tlumočí tato záměna formy přímo a čistě pocit osobního prožitku absurdity se schizoidními průvodními značky, které kdo v emigraci nezná, ať hodí kamenem.*“⁷³ Tohoto specifického objektivizačního efektu si všímá i Josef Alan ve své recenzi Pelcova románu v časopise Tvar.⁷⁴

V podstatě všichni recenzenti se shodují, že nejcennější na Pelcově románu je jazyk. Je nejautentičtější sondou do života této společenské vrstvy lidí. Autor měl jistě výhodu, že při psaní vycházel z vlastních zkušeností, takže prostředí má takzvaně vryté pod kůží a kniha se proto může směle stát studijním materiálem jazykovědců. *„Jazyk aktivní (v dialogích) právě tak jako pasivní tvoří jeden nerušený celek. Bohatě frekventovaný žargon Olinovy party potvrzuje, že se nejedná o náhodné hospodské vysedávání, ale o vytvarovanou společenskou vrstvu s hantýrkou, srozumitelnou jen zasvěcencům. (Nezasvěcení najdou na konci knihy slovníček s převody do standardní češtiny.)*“⁷⁵, komentuje jazykovou stránku díla Hutková ve Svědectví.

⁷¹ HUTKOVÁ, Dana. Jan Pelc: ...a bude hůř. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 78, str. 407

⁷² Tamtéž, str. 410

⁷³ Tamtéž

⁷⁴ ALAN, Josef, „Počkám, až naskočí červená, a spokojeně přecházím“. *Tvar*. 1991, roč. 2, č. 6, str. 1

⁷⁵ HUTKOVÁ, Dana. Jan Pelc: ...a bude hůř. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 78, str. 408

Milan Jungmann vidí také jako jediné pozitivum románu jazyk a neobvyklost díla v české literatuře: „*Jeho argotický slovník působí autenticky a z hlediska sociologického přináší novela na mnoha místech svědectví, jemuž se drsností pohledu v české literatuře těžko něco vyrovná.*“⁷⁶ Několikrát zdůrazňuje, že společenství kolem Olina se nevymezuje politicky a jejich boj není bojem proti politickému systému nebo společnosti, ale bojem za to, aby si mohli užívat života bez toho, aby proto museli něco udělat. Jinak konflikt knihy vnímá recenzent Josef Alan: „*Sociální patologie je začleněna do patologie celé společnosti a distance od jejich pravidel nabývá nutně politického rozměru. Soukromé nepřátelství vůči normálním lidem se mění v kolektivní nepřátelství vůči společenskému režimu... Přesvědčivé začlenění sociální patologie do reálsocialistických poměrů učinilo z díla politické svědectví*“⁷⁷

Velká část příběhu se odehrává v hospodě U Boučků. Hospodská kulturní tradice má v české literatuře svoje neotřesitelné místo. V tomto směru je Pelc podle Hutkové dojemně klasický a opravdový, ale budoucího čtenáře zároveň varuje, ať neočekává hysterický humor na způsob Švejka nebo Černých baronů. „*Pelc se na humor nesoustřeďuje, neakcentuje jej, nepovyšuje ho. Nechává ho procházet všedností života periferního Československa, nezkruskuje jím realitu a nekorumpuje čtenáře. Komičnosti tak zůstává blikavé osvětlení vlastní tragické reality.*“⁷⁸

Alan v časopise Tvar román nechválí jako Dana Hutková, ovšem ani ho nepohoršuje způsob, jakým je napsán jako Milana Jungmann. Poměrně dlouze se zabývá rozborem hierarchie a struktury této skupiny lidí a celkově pojal kritiku spíše jako sociologickou studii onoho deviantského společenství. Příkladem může být část věnována sexu: „*Sexualita je v podstatě neosobním vztahem, neboť partner nevystupuje jako originální jedinec, je pouze zástupcem druhého pohlaví. Tento biologický rozměr se v deviantním prostředí stává normou, která není zatěžována emocionální blízkostí.... Sex se stává depersonalizovanou samozřejmostí a sexuální výkon prostředkem sociálního uznání (jako nástroj výdělků nebo ukazatel tělesné schopnosti).*“⁷⁹

Sex, za jehož vyobrazení (respektive za způsob, jakým je vyobrazen) sklídl spisovatel největší kritiku, podle Hutkové vstupuje do života lidí nespoutaně právě tam, kde

⁷⁶ JUNGSMANN, Milan. Bída romantického vzdoru. *Obrys*. 1985, č. 4, str. 14

⁷⁷ ALAN, Josef, „Počkám, až naskočí červená, a spokojeně přecházím“. *Tvar*. 1991, roč. 2, č. 6, str. 1

⁷⁸ HUTKOVÁ, Dana. Jan Pelc: ...a bude hůř. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 78, str. 408

⁷⁹ ALAN, Josef, „Počkám, až naskočí červená, a spokojeně přecházím“. *Tvar*. 1991, roč. 2, č. 6, str. 4

dochází k izolaci, vyvržení, zavržení a násilí vůbec. „*Sex má moc a schopnost okamžitě člověku posloužit jako jediná hmatatelná svoboda. Intenzita nacházení svobody v sexu vzrůstá přímou úměrou s intenzitou prožívaného násilí izolace.*“⁸⁰

3.3.1 Náзор Pavla Tigrida

Hutková správně předpovídá, že kniha vyvolá kritiku u konzervativnější části společnosti. Uznává, že zvláště druhá část románu s názvem Děti ráje bude příliš silným soustem pro kulturní konzumenty z národního přesvědčení, kteří nemají štěstí nebo sílu myslet jinak než jedním směrem. Ale Pelce hájí slovy: „*Děti ráje není knihou pro krátkodechý cíl sprostáčení a přihlouplého rajcu. Je to kniha lidského traumatu, na které měl Pelc příležitost i odvahu si vědomě sáhnout a které musel zaznamenat.*“⁸¹ S Hutkovou souhlasí i Pavel Tigríd, jehož vyjádření ke knize následuje po recenzi v tomtěž díle Svědectví.

Tigríd se knize nevěnuje z literárního hlediska, nýbrž hodnotí rozruch, který její vydání vyvolalo: „*Už celé měsíce se vede na stránkách českých emigrantských časopisů vášnivá debata o této knize. Lze tu nalézt názory pro i proti, jak má být, jenže mezi těmi, kdo jsou proti, jsou tací, kteří navrhuji likvidaci: ne-li rovnou autora, tedy rozhodně jeho knihy. ...Někteří redaktori, jinak osvědčení stoupenci volného proudění myšlenek a svobody slova, sepsali a vytiskli krátkou poznámku v tom smyslu, že čtenáři jejich periodika jistě pochopí, proč Pelcovu knihu recenzovat nebudou. Důvody, jež by takové pochopení umožnilo, opominuli uvést.*“⁸² Vysmívá se pokryteckým intelektuálům, kteří knihu zařazují na smetiště pornografie, aby si ji pak objednali tajně na adresu firmy nebo přítele. Sám pak román řadí k předním dílům soudobé evropské literatury. Vidí v něm prvky Haškova Dobrého vojáka Švejka, Škvoreckého Zbabělců nebo Vaculíkova Českého snáře. Oceňuje, že Pelc nekategorizuje, nesoudí a nevysvětluje důvody chování a činů postav, protože vše plyne z kontextu vyprávění. „*Jan Pelc je rozený vypravěč, s citlivým smyslem pro stavbu věty, pro dramatickosti příhody, pro dialog. Pozoruhodný výkon na románovou prvotinu čítající pět set stran. Vyšla zatím jen česky. Snad spatří světlo světa i v jiných jazycích: nakladatelé určitě*

⁸⁰ HUTKOVÁ, Dana. Jan Pelc: ...a bude hůř. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 78, str. 408

⁸¹ Tamtéž

⁸² TIGRID, Pavel. Jan Pelc: ...a bude hůř. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 78, str. 411

neprohloupí a čtenáři objeví knihu, kterou neméně určitě neodloží, kdyby je to mělo stát celou noc.“⁸³

Tigridovo nadšení lze snadno vysvětlit. On sám totiž pomáhal románu spatřit světlo světa. Na text narazil náhodou, když si ho Jan Pelc kopíroval v redakci Svědectví právě pro Danu Hutkovou, která o něj projevila zájem. Kniha Tigrida zaujala natolik, že se rozhodl její úryvek zveřejnit na stránkách Svědectví i s rizikem, že tím ztratí některé čtenáře.⁸⁴ A tak došlo k jejímu zveřejnění v roce 1984 v čísle 72, které spustilo vášnivou diskuzi.

3.3.2 Shrnutí

Můžeme spekulovat nad tím, nakolik stálo za téměř bezvýhradně pozitivní recenzí Dany Hutkové přesvědčení a nakolik fakt, že Pelc byl v podstatě po celou dobu vydávání Svědectví jedním z členů jeho pevného redaktorského jádra. Ať je to jakkoliv, Hutková má jistě právo na svůj názor, když na závěr své recenze shrnuje: *„Je to kniha bezesporu ojedinělá, současná, vhodná i pro ty, kdo nad čtením usínají, neboť má neobyčejný, a tak nečeský švunk. Je to literární dokument – vážný i humorný, který by právem měl šperkovat knihovny... Je to literární dílo, které zasluhuje pozornosti a zamýšlení. Nikoli hysterických výronů. Vyžaduje od čtenáře komplexního myšlení, má-li být pochopen jeho význam a poslání.*“⁸⁵

Milan Jungmann je v případě románu Jana Pelce obrazně řečeno na druhé straně barikády než Tigrid a Hutková. Hned zpočátku své recenze v časopise Obrys konstatuje, že knihu by vůbec nečetl, pokud by ho nepřemluvilo několik přátel. Jungmann přiznává, že patří do staré školy a jsou mu proti mysli zpovědi zatracenců plné fekálních výrazů a násilí. Zastává názor, že od dob beatníků se dá v této oblasti stěží dojít něčemu novému. Je třeba ocenit Jungmannovu snahu o konstruktivní kritiku v časopise Obrys, přesto je jeho recenze silně tendenční a moralistická. Stejně jako u studie Nesnesitelné lehkosti bytí i zde se projevuje Jungmannovo puritánství, které mu nedovolí nahlédnout za vulgární slova a scény a najít zde hlubší význam románu.

⁸³ TIGRID, Pavel. Jan Pelc: ...a bude hůř. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 78, str. 413

⁸⁴ MASAŘÍKOVÁ, Hana. Vaše literatura. In: *Jan Pelc - ...a bude hůř* [online]. 22.07.2009 [cit. 2012-12-06]. Dostupné z: <http://www.vaseliteratura.cz/dejiny-literatury/44-clanky/263-a-bude-hur.html>

⁸⁵ TIGRID, Pavel. Jan Pelc: ...a bude hůř. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 78, str. 410

Všichni recenzenti se shodli na tom, že ...a bude hůř je jedinečnou záležitostí, která se v české literatuře objevila. Koneckonců historie nám přináší nespočet příkladů toho, že dílo zavrhané ve své době, je nesmírně cenným dokumentem o smýšlení společnosti pro budoucí generace.

Závěr

Časopis Svědectví byl důležitým zdrojem informací pro československé občany, kteří neměli jiný způsob, jak se dozvědět o realitě než prostřednictvím oficiálních domácích médií. Zpočátku nebylo mnoho těch, kteří tuto příležitost měli. Pašování výtisků do Československa bylo problém, protože struktury ČSR viděly ve Svědectví po právu velkou hrozbu a plně se snažily o jeho likvidaci. S postupem času však přibývalo financí i přívrženců periodika, a tak se dařilo časopis přenášet přes hranice ve větším množství.

Z tohoto důvodu se stále širší vrstvy obyvatel mohly dostat do styku s texty a eseji osobností, o kterých se v Československu nesmělo mluvit, natož seznamovat s jejich prací. Rozsáhlé filosofické eseje střídaly komentáře aktuálních témat týkajících se celé společnosti. Literární studie stály vedle krátkých anotací. Dokladem různorodosti otiskovaných textů jsou i literární recenze analyzované v této práci. Analýza Heleny Koskové ke knize Nesnesitelná lehkost bytí je kvalitní literární recenzí a text Milana Jungmanna Kunderovské paradoxy můžeme právem nazývat literární studií. Naproti tomu recenze Martina Hyblera ke hře Asanace není kritickou analýzou divadelní hry, která by byla srovnatelná s recenzí Pavla Janouška. Analýzy a texty, které vznikly v souvislosti s knihou ... a bude hůř, jsou nejrozmanitější, a postaveny vedle sebe dosahují největších kontrastů. Dana Hutková vytvořila obsáhlou a důkladnou analýzu, která se zabývá především literární stránkou románu. Milan Jungmann se proti knize ostře vymezuje a hodnotí celkové vyznění a zpracování. Josef Alan zase pojal recenzi jako sociologickou studii.

Literatura měla na stránkách časopisu své pevné místo. S postupem času se tento prostor zvětšoval. Pavel Tigrid a jeho spolupracovníci si byli vědomi, jak velký vliv má umění na smýšlení společnosti. Nejen politické stati a filosofické traktáty, ale i beletrie a poezie mohou společnosti přirozenou cestou vnuknout důležité myšlenky pro její změnu. To bylo cílem a hlavní ideou Svědectví. Snaha přimět občanskou společnost ke změně zevnitř.

Literární recenzenti Svědectví i jiných exilových periodik, která se do vlasti pašovala, měli mnohem větší zodpovědnost. Zprostředkovávali Čechům a Slovákům pohled na jiný svět, než který jim byl předkládán oficiálními tiskovinami. S postupem času se jejich situace ještě zkomplikovala. Svědectví dosáhlo značného uznání a jeho čtenářskou obec netvořili už pouze lidé z Československa. Distribuce se rozšířila do nejrůznějších koutů Evropy a Spojených států. Před recenzenty tedy vyvstal problém. Museli být schopni psát kritické texty

a dokázat informovat o české neoficiální literatuře čtenáře s rozdílnými zkušenostmi a politickými názory.

Ačkoliv se Svědectví věnovalo literatuře ve velké míře, nebyl zde faktický prostor otiskovat celá díla (později se objevovala v Edici Svědectví). Čtenář byl s díly seznamován alespoň prostřednictvím úryvků nebo právě literárních recenzí. Skrze ně si mohl udělat představu o neoficiální literatuře, kterou domácí režim zakazoval. Čelit myšlenkám, názorům a skutečnostem, které byly v jeho rodné zemi tabu.

Summary

The magazine “Svedectvi“ was an important source of information for Czechoslovakian citizens who had no other way to learn about reality than through official national media. Initially, there were not many who had this opportunity. Smuggling copies to Czechoslovakia was a problem because the structures of CSR rightly saw in the magazine a great threat, and so tried to dispose of it. Gradually, the financial power and also the number of supporters of the periodical grew, and thus larger quantities of the magazine were able to be transferred over the border.

As a result, ever wider stratas of the population could come into contact with texts and essays written by personalities who could not even be spoken about in Czechoslovakia, let alone have their work studied. Extensive philosophical essays interspersed with comments of current topics related to the whole society. Literary studies were included in addition to short annotations. The evidence for the diversity of the printed texts are also literary reviews analyzed in this work. Analysis of the book *The Unbearable Lightness of Being* written by Helena Kosková is quality literary review, and the text *Kundera’s paradoxes* written by Milan Jungmann can rightly be called a literary study. In contrast, the review of the play *Redevelopment* written by Martin Hybler has strong shortcomings, which, compared to the review written by Pavel Janoušek, are obvious. Analysis and texts, which arose in connection with the book *...a bude hur* are the most diverse, and chart next to each other achieve the greatest contrasts. Dana Hutková created a detailed analysis, which focuses on the literary aspect of the novel. Milan Jungmann sharply delimits against the book and assesses the overall tone and workmanship. Josef Alan conceived his review as a sociological study.

Literature was included in the magazine and gradually, the space for literature grew. Pavel Tigrid and his colleagues were aware of how much influence the art has on opinions of society. Not a political essay or philosophical treatises, but fiction and poetry can naturally give society important ideas to change it. This was the aim and the main idea of “Svedectvi“ and efforts were made to encourage society to change from within.

Literary reviewers of “Svedectvi“ and also other exiled periodicals which were smuggled into the country, had a much greater responsibility. They mediated to Czechoslovakians a view of a world different to the one which was presented to them by official printed material. Gradually, the situation became even more complicated. “Svedectvi“ achieved considerable recognition and so was read by people from outside of

Czechoslovakia. The distribution spread to all corners of Europe and the United States. Therefore the reviewers faced a problem as they had to be able to write texts in a way that was understandable for people from completely different milieus and thus with different experiences that would have influenced their own understanding.

Although “Svedectvi“ devoted much to literature, there were no factual premises to publish whole works (that is what Series “Svedectvi“ later tried to compensate for). The reader was only acquainted with the works through excerpts or just literary reviews. Through them he could get an idea of unofficial literature, which was prohibited by domestic regime, therefore facing ideas, opinions and facts that were taboo in his native country.

Použitá literatura

- BLAŽÍČEK, Přemysl. *Kritika a interpretace*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2002. 527 s. ISBN 80-86138-46-1
- ČERNÝ, Václav. *Co je kritika, co není a k čemu je na světě*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1968. 81 s.
- DOKOUPIL, Blahoslav. *Slovník českých literárních časopisů a periodických literárních sborníků a almanachů 1945-2000*. Brno: Host, 2002. 334 s. ISBN 80-7294-041-4
- DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Politikové na útěku: Osudy změněné 25. únorem 1948*. Vyd. 1. Praha: Epocha, 2004. 280 s. ISBN 80-86328-39-2
- FILÍPEK, Jan. *Odlesky dějin československého exilu*. Praha: vlastním nákladem, 1999. 172 s. ISBN 80-902023-8-1
- FORMANOVÁ L., GRUNTORÁD J., PRIBÁŇ M. *Exilová periodika: Katalog periodik českého a slovenského exilu a krajanských tisků vydávaných po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1999. 503 s. ISBN 80-85996-24-3
- FRYE, Northrop. *Anatomie kritiky*. Vyd. 1. Brno: Host, 2003. 440 s. ISBN 80-7294-078-3
- HAMAN, Aleš. *Nástin dějin české literární kritiky*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2000. 131 s. ISBN 80-86022-63-3
- HAVEL, Václav. *Largo desolato; Pokoušení; Asanace*. Vyd. 1. Praha: Artforum, 1990. 305 s.
- CHURAŇ, Milan. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století II. díl*. Vyd. 2. Praha: Libri, 1998. 482 s. ISBN 80-85983-64-8
- KAUTMAN, František. *K typologii literární kritik a literární vědy*. Praha: PRIMUS, 1996. 189 s. ISBN 80-85625-35-0
- Kol. autorů. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1998. 134 s. ISBN 80-7184-548-5
- KONČELÍK J., VEČEŘA P., ORSÁG P. *Dějiny českých médií 20. století*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 344 s. ISBN 978-80-7367-698-8
- KOSATÍK, Pavel. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. Vyd. 1. Praha : Mladá fronta, 2010. 339 s. ISBN 978-80-204-2307-8
- KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí: román*. Vyd. 2. V Brně: Atlantis, 2006. 341 s. ISBN 80-7108-281-3
- LEDERER, Jiří. *Svědectví Pavla Tigrida*. Mnichov: Opus bonum, 1982. 173 s.
- ORSÁG, Petr. Média československého exilu v čase „obnovení pořádku“. K některým aspektům vývoje exilových periodik po srpnu 1968. In Foret, Martin – Lapčík, Marek –

Orság, Petr (eds.): *Média dnes: reflexe mediality, médií a mediálních obsahů*. Olomouc, Univerzita Palackého 2008, s. 313-326

ORSÁG, Petr. Tři kultury v jedné. O roli československých exilových médií coby svorníku, který v letech 1948-1989 udržoval kontinuitu nezávislé kultury. In: MAGÁL, Slavomír – MISTRÍK, Miloš – SOLÍK, Martin (eds.): *Masmediálna komunikácia a realita I*. Fakulta masmediální komunikácie UCM, Trnava 2009. s. 471-489

PELC, Jan. *...a bude hůř: román o třech dílech*. Vyd. 6. Praha: Mat' a, 2007. 424 s. ISBN 978-80-7287-128-5

PRIBÁŇ, Michal. *Prvních dvacet let: Kulturní rada a další kapitoly z dějin literárního exilu 1948-1968*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. 356 s. ISBN 978-80-7294-282-4

TIGRID, Pavel. *Marx na Hradčanech*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2001. 187 s. ISBN 80-85947-76-5

TIGRID, Pavel. *Mně se nestýskalo*. Vyd. 1. Praha: Gutenberg, 2010. 157 s. ISBN 978-80-86349-41-1

Internetové zdroje:

PĚKNÝ, Tomáš. Pavel Tigríd (1917-2003). In: *Holocaust.cz* [online]. 2011, 7.8.2011
Dostupné z: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2003/10/tigrid

MASAŘÍKOVÁ, Hana. Vaše literatura. In: *Jan Pelc - ...a bude hůř* [online]. 22.07.2009 [cit. 2012-12-06]. Dostupné z: <http://www.vaseliteratura.cz/dejiny-literatury/44-clanky/263-a-bude-hur.html>

[online]. 2001 [cit. 2012-11-05]. Dostupné z:
http://www.ceskapolitika.cz/osobnosti/pavel_tigrid.htm

Periodika:

TRÁVNÍČEK, Jiří. Jednadvacet let poté: druhé čtení. *Host*. 2007, č. 1, s. 8

JUNGMANN, Milan. Drzé čelo lepší než poplužní dvůr. *Lidové noviny*. 1988, č. 3, s. 16

JUNGMANN, Milan. Bída romantického vzdoru. *Obrys*. 1985, č. 4, s. 14-16

Svědectví. 1992, roč. 25, č. 93, s. 161

HUTKOVÁ, Dana. Jan Pelc: ...a bude hůř. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 78, s. 406-410

HYBLER, Martin. Václav Havel: Asanace. *Svědectví*. 1989, roč. 22, č. 86, s. 456-458

CHVATÍK, Květoslav. Hranice literárně-kritického psychologismu a normativismu. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 79, s. 614-619

JUNGMANN, Milan. Kunderovské paradoxy. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 77, s. 135-162

KOSKOVÁ, Helena. Milan Kundera: Nesnesitelná lehkost bytí. *Svědectví*. 1984, roč. 18, č. 72, s. 826-827

ŠKVORECKÝ, Josef. Několik poznámek ke „Kunderovským paradoxům“ Milana Jungmanna. *Svědectví*. 1986, roč. 22, č. 79, s. 619-626

TIGRID, Pavel. Jan Pelc: ...a bude hůř. *Svědectví*. 1986, roč. 20, č. 78, s. 410-413

ALAN, Josef, „Počkám, až naskočí červená, a spokojeně přecházím“. *Tvar*. 1991, č. 6, s. 1 a 4

JANOUŠEK, Pavel. Model snad až příliš pregnantní. *Tvar*. 1990, č. 30, s. 14

Seznam příloh

Příloha č.1: Obálky prvního a posledního čísla časopisu Svědectví (obrázek)

Příloha č.2: Pavel Tigríd na obálce knihy Mně se nestýskalo (obrázek)

Příloha č. 3: Dům, kde sídlila redakce Svědectví v pařížské ulici, a pamětní deska (obrázky)

Příloha č. 4: Obálky recenzovaných knih (Nesnesitelná lehkost bytí, Asanace, ...a bude hůř) (obrázky)